

Oikeuskanslerille

Näkemykseni selvityksestä ja lausunnosta asiassani dnro 961/1/04

Kantelija: Dos. Jouni Luukkainen
puheenjohtaja, Pääkaupunkiseudun ateistit ry
Castréninkatu 10 C 53, 00530 Helsinki

Kanteluni asia: Kantelin 18.8.2004 (täydennys 7.11.2004) siitä, että huoltajat eivät voi virallisesti saada rekisteröidyksi mahdollista yhteistä päätöstään syntyneen lapsen tyhjästä uskonnollisesta asemasta.

Selvitys ja lausunto: Opetusministeriö antoi 26.11.2004 lausunnon (dnro 25/022/2004) ja Väestörekisterikeskus 7.10.2004 selvityksen (dnro 1146/41/04) kantelustani.

Näkemykseni selvityksestä ja lausunnosta: Opetusministeriö on mielestäni oikeassa todetessaan näkemyksensä, että lapsen tyhjää uskonnollista asemaa koskevan huoltajien yhteisen sopimisen eli sopimuksen eli päätöksen rekisteröinti väestötietojärjestelmään edellyttäisi laintasoista säätelyä. Tällaista uskonnonvapauslain toteuttamista varten tarvittavan lain tai lakien säätämistä juuri kantelussani vaadinkin. Esitin toiveen, jonka nyt uudistan, että oikeuskansleri tekisi tämänsuuntaisen aloitteen.

Huoltajien kannalta tuloksen tulisi näkyä uutena kohtana lomakkeessa *lapsen tietojen ilmoittaminen*. Rastittu ruutu rekisteröitäisiin sitten väestötietojärjestelmään vartavasten laadittavan lain perusteella.

En tietenkään tarkoittanut niin alkeellista toteutusta, että maistraatteihin nämä lomakkeet varastoitaisiin paperisina manuaaliseen arkistoon (ja että korkeintaan lomakkeiden luettelointi järjestettäisiin sähköisenä). Väestörekisterikeskuksen selvitys pysähtyi silti tähän ajatukseen. Jo yhteydenotossani Väestörekisterikeskukseen heinäkuussa 2003 ennen uskonnonvapauslain voimaantuloa selvisi, että maistraatteja ei nykyisellään voitaisi velvoittaa taltioimaan paperisia sopimuksia. Omat puheeni siitä, että maistraateille pitäisi kuitenkin tällaisia sopimuksia tarjota, tarkoittivat, että näin huoltajat voisivat tuoda lakien puutteen viranomaisen tietoon.

Kantelussani moitin myös Väestörekisterikeskusta siitä, että se ei ollut ryhtynyt toimenpiteisiin rekisteröintikäytännön luomiseksi. Selvityksessäänkään se ei esitä

minkäänlaisia luonnoksia lainsäädännön kehittämiseksi, vaikka sitä olisin odottanut. Selvityksessä puhutaan vain, että väestötietojärjestelmään ei voi merkitä tietoa, että lapsen tyhjä uskonnollinen asema perustuu huoltajien yhteiseen päätökseen. Ei tietenkään nykyisellään voidakaan merkitä, mutta toki voidaan, kun säädetään sopiva laki.

On huomattava, että tällainen tieto poikkeaa sekä yksinkertaisuudellaan että henkilötiedon luonteeltaan esimerkiksi avioehdoista ja testamenteista. Tieto myös koskee viranomaisia; se ei ole yksityisoikeudellinen toisin kuin nämä ovat. Silti avioehto on pätevä vain julkisesti rekisteröitynä, ja testamenttien viranomaistallentamista kehitetään. Miksi sopimus lapsen tyhjästä uskonnollisesta asemasta jätettäisiin näihin nähden aivan toisarvoiseen asemaan?

Se, että maistraatteihin ei sopimuksia ole tarjottu, ei muuta asiaa. Ihmiset eivät käsittäkseni vain ole vielä tiedostaneet kysymystä.

Mielestäni kuitenkin kelvollinen järjestely, että huoltajien jo päätettyä jättää lapsi liittämättä mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan, mikään uskonnollinen yhdyskunta ei enää voisi ottaa lasta jäsenekseen lapsen huoltajana toimivan äidin pyynnöstä, olisi ensiarvoisen tärkeä. Kaikkein tärkeintä se olisi lapsen itsensä kannalta, jotta lapsi ei joutuisi koulun uskonnonopetukseen kuin korkeintaan huoltajien niin yhteisesti ilmoittaessa. Järjestely olisi tärkeätä myös lapsen huoltajana toimivan isän kannalta, jonka ei pitäisi joutua kokemaan, että huoltajien yhteinen, laissakin ensisijaisena pidetty päätös ei sitovaksi osoittautuisikaan äidin toissijaisen päätöksen rinnalla. Järjestely olisi tärkeätä myös uskonnollisten yhdyskuntien kannalta, jotta ne aina ottaessaan lapsen jäsenekseen voisivat olla ongelmattomasti varmoja siitä, että niillä on tähän lain antama valtuutus. Järjestely olisi tärkeätä myös äidin kannalta, jotta hän tietäisi, milloin tarkalleen hän on yksinvaltansa menettänyt tai kuinka hänen tulisi toimia tämän yksinvaltansa säilyttääkseen.

Opetusministeriö haluaa lausunnossaan korostaa Väestörekisterikeskuksen selvitykseen yhtyen, että lapsen huoltajat voivat halutessaan tehdä vapaamuotoisen sopimuksen lapsen uskonnollisesta asemasta. Mutta ovatkohan nämä viranomaiset pohtineet asiaa loppuun asti, sillä ainakin selvityksessä puhutaan tarkoittamani sopimuksen ohella myös sopimuksesta lapsen liittamisestä johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan. Mutta mikä tällainen sopimus oikein olisi? Eihän sellaisella sopimuksella olisi merkitystä ainakaan, ellei sitä saatettaisi kyseisen yhdyskunnan tietoon, jolloin kyseessä olisikin huoltajien pyyntö tälle yhdyskunnalle ottaa lapsi jäsenekseen. Tällöin yhdyskunnan asettamien jäsenyyden edellytysten täytyttyä lapsen jäsenyyden rekisteröidään. (Onkohan niin, että Väestörekisterikeskus erottaa huoltajien päätöksen ja huoltajien sopimuksen toisistaan? Nämä termit juontuvat kuitenkin vain uskonnonvapauslain rinnakkain samasta asiasta käyttämistä sanoista päättäminen ja sopiminen, joiden välillä en itse ole tehnyt eroa.)

Sen sijaan selvityksessä mainittu huoltajien sopimus olla liittämättä lasta mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan sitoo uskonnonvapauslaista päätellen näitä yhdyskuntia, vaikka sitä ei oma-aloitteisesti niiden tietoon saatettaisikaan. Nimittäin huol-

tajien sovittua eli päätettyä lapsen tyhjästä uskonnollisesta asemasta äiti menettää uskonnonvapauslain hänelle antaman toissijaisen päätösvaltansa. Jos äiti kuitenkin tahallaan tai erehdyksessä sopimuksen rikkoen yrittäisi liittää lapsen johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan, mahdollisesti salaten tämän toiselta huoltajalta (muilta huoltajilta), tuon uskonnollisen yhdyskunnan olisi yritys torjuttava. Tätä varten yhdyskunnan velvollisuus olisi ottaa selvää tuollaisen laissa ensisijaisena pidetyn sopimuksen mahdollisesta olemassaolosta aina, kun lapsen äiti yksin esittää pyynnön lapsen jäseneksi ottamisesta. Tätä varten sen olisi otettava selvää väestörekisteristä tai esitäytetystä *Lapsen tietojen ilmoittaminen* -lomakkeesta, ketkä ovat lapsen huoltajat, ja kysyttävä näiltä, onko niin, että tuollaista sopimusta ei ole tehty. Vain jos täten selviäisi, etteivät huoltajat ole lapsen tyhjästä uskonnollisesta asemasta sopineet, uskonnollinen yhdyskunta voisi toimia äidin pyynnön mukaisesti.

Mutta minkäluonteinen sopimuksen tulisi olla? Uskonnonvapauslaissa ei ole sanottu sopimisesta mitään erityistä, ei sitäkään, tulisiko asiasta sopia kirjallisesti. Kantelussani esitin ajatuksen, että lapselle järjestetty uskonnoton nimenjulkistamisjuhla merkitsisi tosiasiallisesti sopimuksen syntyä. Kyseessä ei siis olisi kirjallinen sopimus, mutta sille olisi henkilötodistajat, juhlan vieraat. Ainakaan toistaiseksi noissa juhlissa on tuskin tehty uskonnonvapauslakiin viittaavia kirjallisia sopimuksia, sillä asiahan on niin uusi.

Kuinka uskonnollinen yhdyskunta suhtautuisi siihen, että sen tekemään tiedusteluun lapsen isä vastaisi, että lapselle oli jo pidetty tuollaiset nimiäiset? Ohittaisiko se tämän tiedon, ja ottaisi lapsen jäseneksi murskatun näin isän hyväuskoisuuden? Silloin voisi syntyä kantelussani kuvaamani oikeudenkäynti, jossa lapsen jäseneksi ottaminen mitätöidään pätemättömänä.

Kävin 7.9.2005 Helsingin maistraatissa kyselemässä. Asiaa tunteva ihminen kertoi, että jos lapsi ilmoitetaan liitetyksi rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi pelkästä äidin pyynnöstä, niin maistraatti ottaa kyllä selvää, mistä tämä johtuu, ennen kuin vie jäsenyyden väestötietojärjestelmään. Mutta ilman kirjallista sopimusta maistraatin olisi kuulemma hankala katsoa, että liittämistoimenpide olisi pätemätön. Nimiäisvieraita ei siis pitäisikään marssittaa todistajiksi maistraattiin, vaan jälkikäteen käräjäoikeuteen.

Mutta olisiko niin, että nimiäisten tapaisen sopimisen pätevyys tai pätemättömyys selviäisi vasta oikeudessa, eikä jo nyt kanteluni yhteydessä? Toisaalta noita juhlia eivät kaikki vanhemmat edes ehkä järjestä.

Väestörekisterikeskus kantaa selvityksessään uskonnollisten yhdyskuntien puolesta huolta siitä, että näille koituisi vaivaa, jos tieto sopimuksista pitäisikin tarkastaa maistraattien manuaalisista arkistoista, kun tietoa tarvittaisiin ennen lapsen kastamista taikka liittämistä muulla tavalla uskonnolliseen yhdyskuntaan. Mutta kantelussani ajankin sitä, että uskonnollinen yhdyskunta voisi vaivattomasti tarkastaa asian lapsen väestörekisteritiedoista. Tämä olisi ongelmatonta ainakin sen jälkeen, kun lomake lapsen tietojen ilmoittamiseksi on palautettu maistraattiin. Sitä ennen taas uskonnollisen yhdyskunnan olisi joka tapauksessa otettava yhteys kaikkiin huol-

tajiin jo senkin tähden, että saisi tietää, minkä nimen nämä ovat lapselle päättäneet, tai yhdyskunnan on ilmeisesti jopa saatava käsiinsä lapsen tietojen ilmoittamisen lomake omien merkintöjensä tekemistä varten. Tällöinkin yhdyskunnan olisi helppo lomakkeesta tarkastaa, että sopimusta lapsen tyhjästä uskonnollisesta asemasta ei ole syntynyt.

Väestörekisterikeskus unohti kantaa huolta siitä, kuinka tavalliset ihmiset, lapsen huoltajat, vaivattomimmin ja sitovasti voisivat ilmaista päätyneensä sopimukseen, että lapsi jätetään uskonnollisten yhdyskuntien ulkopuolelle. Kyseeseen tulisi nimenomaan lomake lapsen tietojen ilmoittamiseksi. Lapsen äiti voisi tällöin varata itselleen miettimisaikaa sille, käyttääkö hän joka tapauksessa vain toissijaista oikeuttaan joskus myöhemmässä vaiheessa.

Tapauksessa, että lapsi ei ole syntynyt avioliittoon, isyys vahvistetaan Helsingin maistraatin kertoman tyyppillisesti ehkä vasta neljän kuukauden kuluttua syntymästä. Tällöin äiti on siihen asti lapsen ainoa huoltaja, ja hänellä on runsaasti aikaa toimia mieltänsä mukaan, ainakin lain puolesta.

Opetusministeriön lausunnon mukaan huoltajien halutessaan tekemä vapaamuotoinen sopimus lapsen uskonnollisesta asemasta, ja siis nimenomaan sopimus lapsen tyhjästä uskonnollisesta asemasta, *on huoltajien kesken pätevä*. Sopimukset kai voivat olla suullisiakin, mutta ehkä nyt on ajateltava todistusvoimaista kirjallista sopimusta. Tämä siis tarkoittaisi, että tällainen sopimus ohittaisi äidin toissijaisen päätösvallan. Vai olisiko tämäkin kysymys, joka viime kädessä ratkeaisi vasta oikeudessa?

Mutta ehkä sopimus ei sittenkään pidättäisi äitiä. Äiti voisi mielessään kiistää sopimuksen tai sitten salata sopimuksen ja yrittää liittää lapsi uskonnolliseen yhdyskuntaan kuvitellen, että isä ei nostaisi oikeusjuttua. Saisiko uskonnollinen yhdyskunta luottaa äitiin? Avioliiton esteet tutkitaan tarkkaan rekistereistä ja varmistutaan näin, että kihlakumppanien antamat tiedot ovat totuudelliset ja lain vaatimukset täyttävät. Miksi lapsen uskonnollisen aseman kanssa saisi olla toisin? Toistan, että henkilökohtaisesti katson lapsen liittämisen uskonnolliseen yhdyskuntaan hyvin haitalliseksi lapselle eritoten sen tähden, että lain puolesta (ainakin evankelisluterilaisen kirkon) jäsenyydestä seuraa lapselle velvollisuus osallistua uskonnonopetukseen eli joutuminen uskonnollisen mielenmuokkauksen kohteeksi ilman, että hän pääsee jäsenyydestä ja uskonnonopetuksesta eroon omalla päätöksellään (no, lukiossa sen kurssimuotoisuuden tähden kyllä jälkimmäisestä). Koska äidin päätös, jos se saisi lainvoiman, olisi sellainen, että isä ei (edes aikanaan yhdessä lapsen kanssa) voisi sitä peruuttaa, kysymys voi myös isän kannalta olla kohtalokas. Yksikin tapaus olisi liikaa. Esteet lapsen liittämiseksi uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi on siksi mielestäni tutkittava yhtä tarkasti kuin avioliiton esteet, ja tätä varten juuri olisi kehitettävä rekisterikäytäntöä ja lakeja sen pohjaksi.

Opetusministeriön kuvaama erillinen sopimus sisältäisi ihmiselle (lapsen muulle huoltajalle kuin äidille) monta vaatimusta. Hänen pitäisi tietää, että tällaisen nimenomaisen kirjallisen sopimuksen tekeminen on mahdollista; hänen pitäisi tietää

ja voida luottaa siihen, että sopimus olisi sitten myös pätevä, ja hänen pitäisi tiedostaa, että sopimus olisi välttämätöntä tehdä, jotta hänen ja lapsen oikeuksia ei voitaisi polkea. Lisäksi hänen pitäisi olla valmis tarvittaessa nostamaan jälkikäteen oikeusjuttu ja vetoamaan tällöin sopimukseen. Tässä olisi valtava tiedottamistehtävä kansalaisille. Viranomaiset eivät ilmeisesti haluaisi sitä hoitaa; valistaminen jäisi kansalaisjärjestöjen ja julkisen sanan varaan, mutta valistamiseen olisi joka tapauksessa ryhdyttävä. Kuinka vaivatonta tähän verrattuna olisikaan hoitaa valistus maistraatista lapsen vanhemmille lähetettävässä Väestörekisterikeskuksen tiedotteessa, jossa puhutaan myös esimerkiksi lapsen ottamisesta seurakunnan jäseneksi; mutta samalahan olisi johdonmukaista antaa sopiminen vanhempien hoidettavaksi lapsen tietojen ilmoittamisen lomakkeessa, jota tiedote saattaa.

On myös loukkaavaa, kun lain ensisijaisena pitämää huoltajien yhteistä päätöstä ei voi saada lainvoimaisesti rekisteröidyksi, silloin kun on kyse lapsen tyhjästä uskonnollisesta asemasta päättämisestä, mutta lain toissijaisena pitämä lapsen huoltajana toimivan äidin yksin tekemä päätös liittyy lapsi uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi voidaan rekisteröidä. Kun kerran hallituksen esityksessä uskonnonvapauslaiksi sallittiin äidille tämä toissijainen oikeus toisin kuin uskonnonvapauskomitean mietinnössä, jo samalla olisi pitänyt pitää huolta siitä, että ensisijainen vaihtoehto voidaan sitten saada rekisteröidyksi niin kuin uskonnonvapauslaissa mainitut muutkin päätökset.

Korostan, kuten jo kantelussani kirjoitin, että kysymys nousee uskonnonvapauslain sekä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain perustavimmista kohdista ja että kysymys koskee mielestäni myös perus- ja ihmisoikeuksia.

On huomattava, että on jo voinut tapahtua niin, että lapsi on liitetty uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi äidin päätöksellä vastoin vanhempien aiempaa vastakkaista päätöstä ja että tapaus ei vain ole tullut julki, kun isä ei ole osannut tai jaksanut ryhtyä oikaisemaan äidin päätöstä pätemättömän päätöksen korjaamisen ollessa niin paljon vaikeampaa kuin sellaisen automaattinen ennalta ehkäiseminen. Ongelmat voivat siis olla piileviä ja pysyväkin piilevinä, kun kerran huoltajien päätöksen rekisteröinnin mahdollisuutta kaipaamalla tavalla ei ole järjestetty. *En täten voi yhtyä opetusministeriön lausuntoon, kun se katsoo, että nykyisillä käytännöillä voidaan riittävästi varmistaa voimassa olevan uskonnonvapauslain asianmukainen soveltaminen.*

Toisaalta olen kuullut tapauksesta, jossa isä yritti löytää keinoja äidin taivuttelemiseksi lapsen uskonnottomiin nimiäisiin äidin jo kutsuttua papin kastamaan lapsen; tällöin kuitenkin ymmärtääkseni äiti oli jo alunperinkin ollut kasteen kannalla, eivätkä vanhemmat siis olleet voineet sopia toisin. Myönnän, että kaiketi äidillä onkin useimmiten lain kiistatta antama oikeus yksin tekemäänsä päätökseen. Mutta niinhän arvatenkin useimmiten avioliiton solmimisenkin kanssa käy: avioliiton esteitä ei ilmaannu; ja silti mahdolliset esteet aina tutkitaan.

Tarkastelen lopuksi kysymystä uskonnollisten yhdyskuntien osalta. Tein kanteluni vain valtiollisia viranomaisia vastaan, en kirkollisia. Ajattelin nimittäin, että lainsäädännössä on täydennettävää riippumatta siitä, mikä on uskonnollisten yh-

dyskuntien ja erityisesti evankelis-luterilaisen kirkon oma käytäntö. Kantelinhan nimenomaan niiden huoltajien puolesta, jotka päättävät olla liittämättä lasta minkään uskonnollisen yhdyskunnan jäseneksi ja joiden tulisi saada tämä päätös rekisteröidyksi väestötietojärjestelmään sillä yksinkertaisimmalla tavalla, jota olen vaatinut. Kuitenkin kanteluni ongelma koskettaa myös uskonnollisia yhdyskuntia tai ainakin niistä niitä, jotka hyväksyvät pienen lapsen liittämisen jäsenekseen.

Yksi ongelma on siinä, ottaako uskonnollinen yhdyskunta sittenkin äidin pyynnön ainoana merkityksellisenä seikkana ja pitää minkäläatuisia tahansa vanhempien mahdollisia sopimisia lapsen tyhjästä uskonnollisesta asemasta vain epävirallisina välivaiheina, joista ei tarvitse välittää, kun ratkaisevaa olisi vain se, olisivatko huoltajat vuoden ajan syntymästä yksimielisiä vai irtoaisiko äiti tänä aikana tästä yksimielisyydestä.

Tällöin kuitenkin mielestäni lapsen ottaminen yhdyskunnan jäseneksi huoltajien yhteisestä päätöksestä huolimatta on pätemätön oikeustoimi, joka loukkaa sekä lapsen että muun huoltajan oikeuksia, ja mielestäni myös sekä äiti että yhdyskunnan viranomaiset syyllistyvät rekisterimerkintärikokseen, jonka tunnusmerkistön lainaan seuraavaan:

Rikoslaki / Luku 16: Rikoksista viranomaisia vastaan

Pykälä 7 (24.7.1998/563) Rekisterimerkintärikos:

Joka

1. aiheuttaakseen oikeudellisesti merkityksellisen virheen viranomaisen pitämään yleiseen rekisteriin antaa rekisteriä pitävälle viranomaiselle väärän tiedon tai

2. hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä taikka toista vahingoittaakseen käyttää hyväkseen 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla aiheutettua virhettä,

on tuomittava *rekisterimerkintärikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Lainsäädännön tulisi olla sellainen, että se ehkäisisi tällaiset pätemättömät oikeustoimet ja rekisterimerkintärikokset. Päätösten purkamiset ja rikosten rankaisemiset oikeudessa olisivat kovin raskasta tilanteessa, jossa päinvastoin lainsäädännön pitäisi toimia niin, että se saisi ihmiset luontaisesti kirjaamaan merkitykselliset päätöksensä kaikkia osapuolia sitovalla tavalla.

Toinen ongelma, äskeiselle vastakkainen, on siinä, ottaako uskonnollinen yhdyskunta minkälaisen tahansa lapsen muun huoltajan kuin äidin vastalauseen varovaisuussyistä sellaisenaan huomioon ja luopuu lapsen jäseneksi ottamisesta, vaikka vastalauseessa väitettyä huoltajien aiempaa yhteistä päätöstä ei edes olisi koskaan tehty, vaan kyseessä olisi vain kuvitelma tai sepite. Yhdyskunnanhan voisi olla mahdotonta saada selville, mikä on asian oikea laita. Tässä oletan, että yhdyskunta

on samoin varovaisuussyistä tiedustellut tämän muun huoltajan kantaa. Äiti voisi tällöin oikeutetusti katsoa, että lain hänelle antama oikeus ei toteudu. Hänhän oli saattanut solmia avioliittonsakin ja hankkia lapsen juuri siksi, että kuvitteli sitten voivansa nojautua tähän lain kohtaan.

Molemmat ongelmat johtuvat toisaalta siitä, että nykyisellään huoltajat eivät joudu luontaisesti ja oikea-aikaisesti kirjaamaan todistusvoimaisesti mahdollista yhteistä päätöstään syntyneen lapsen tyhjistä uskonnollisesta asemasta, eikä heillä ole siihen vaivatonta mahdollisuuttakaan, ja toisaalta siitä, että tällaista päätöstä he eivät saa rekisteröidyksi väestötietojärjestelmään niin, että tieto olisi sitä tarvitsevien vaivattomasti hankittavissa.

Johtopäätökseni: En peruuta kantelustani mitään, vaan päinvastoin pidän niin kantelussani esittämilläni perusteluilla kuin yllä esittämilläni lisäperusteluilla väestötietolainsäädäntöä riittämättömänä toteuttamaan uskonnonvapauslakia, jolle se tässä asiassa on alisteinen. Edellistä olisi täydennettävä, ja jälkimmäiseen olisi mahdollisesti tehtävä edelliseen viittaava pieni täsmennys.

Jouni Luukkainen